

УДК 336.143.2

Виконання бюджетної політики в соціальній сфері: аналіз непрямих соціальних показників.

Овчарова Наталія Вікторівна

викладач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

Анотація. Розглянуто основні непрямі соціальні показники виконання бюджетної політики в соціальній сфері. Виявлено основні соціальні ризики які повинні бути враховані при формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері.

Ключові слова: бюджетна політика, соціальна сфера, соціальні показники, демографічні показники, ринок праці, соціальна інфраструктура.

Постановка проблеми. Бюджетна політика сприяє посиленню ролі держави в економіці та соціальному розвитку. Державна бюджетна політика впливає на соціальну сферу, створює умови для реалізації соціальних послуг шляхом формування бюджетних видатків різних рівнів на фінансування соціальної сфери: медичне обслуговування, розвиток освіти, науки тощо.

На сьогодні спостерігається тенденція до зростання соціальної функції держави та зростання бюджетних видатків на відтворення людського капіталу. Бюджетна політика України у сфері бюджетних видатків протягом останніх років сконцентрована саме навколо соціальних заходів. Зростання видатків бюджету на соціальні потреби відбувається навіть на фоні зниження бюджетних доходів та значного економічного спаду.

Разом з тим, прямі фінансові показники, що характеризують обсяги, структуру та динаміку бюджетних видатків, не дають змогу комплексно оцінити вплив бюджетної політики на соціальну сферу та її ефективність, а лише її ресурсну сторону. Це потребує визначення та оцінки додаткових непрямих соціальних показників з метою формування комплексної системи

оцінки ефективності бюджетної політики в соціальній сфері.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері досліджувалися вітчизняними та зарубіжними науковцями: Василик О.Д., Гальчинський А.С., Дробозіна Л.А., Кравченко В.І., Луніна І.О., Огонь Ц.Г., Опарін В.Н., Родіонова В.М., Павлюк К.В., Пасічник Ю.В., Полозенко Д.В., Сало І.В., Соколовська А.М., Юрій С.І. та інші.

Мета статті. Дослідження ефективності бюджетної політики в управлінні соціальною сферою на підставі аналізу непрямих соціальних показників.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Метою бюджетної політики як вагомого інструменту державного регулювання соціально-економічних процесів є покращення рівня та якості життя населення. Саме тому доцільним є дослідження ефективності бюджетної політики в контексті її впливу на показники рівня та якості життя населення. Це передбачає використання комплексу показників якості і півня життя населення, в розрізі таких основних груп: демографічні показники, показники стану здоров'я, показники стану освіти, показники рівня життя.

Одним із узагальнюючих показників стану соціальної сфери є очікувана тривалість життя. Означений показник є основною складовою індексу людського розвитку. На сьогодні очікувана тривалість життя населення в Україні становить 68,2 р. Низький рівень очікуваної тривалості життя при народженні зумовлений соціально-демографічним станом та станом рівня життя населення.

Погіршення демографічної ситуації – це основний внутрішній індикатор, що відображає не лише проблеми з відтворення населення, але й вказує на негативні довготривалі соціально-економічні наслідки.

На сьогодні чисельність населення в Україні неухильно скорочується. Так за період 2005-2010 рр. скорочення населення склало 1,3 млн. осіб. Якщо порівняти з 1993 р. коли чисельність населення була найбільшою то скорочення кількості населення до початку 2010 р. більш ніж на 6 млн. осіб. Провідну роль в значному скороченні населення відіграють його природний убуток та

негативне міграційне сальдо.

Для України характерний високий рівень демографічного постаріння. Так в 2010 р. порівняно з 1990 р. кількість населення у віці понад 65 років збільшилась на 994,3 тис. осіб, а у віковій групі від 0 до 14 років зменшилась на 4600,6 тис. осіб. Старіння населення збільшує навантаження на працездатне населення та загострює соціальні проблеми.

Зазначимо, що протягом 2000-2009 рр. спостерігається зростання дитородної активності населення, що поряд з іншими чинниками обумовлено запровадженням вагової одноразової допомоги при народженні дитини. Водночас не зважаючи на позитивну динаміку число народжених у 2009 р. не досягло рівня 1994 р. і на сьогодні Україна має досить низькі показники народжуваності.

Отже, на сьогодні для України характерне погіршення демографічної ситуації, що полягає в несприятливій динаміці смертності та тривалості життя населення, старінні та погіршенні якісних характеристик населення. Наявні процеси обмежують можливість країни у формуванні конкурентного трудового потенціалу та мають довготривалі соціально-економічні наслідки: зумовлюють подальше скорочення бази відтворення людського капіталу, збільшення навантаження на працездатне населення та соціальні статті бюджету.

Нестабільна макроекономічна ситуація призвела до збільшення диспропорцій на національному ринку праці. Однією з найбільш серйозних проблем є утримання невисокого рівня економічної активності. За період 2005-2010 рр. економічно активне населення знизилось на 120 тис. осіб.

Негативний стан на ринку праці пов'язаний зі зростанням рівня безробіття та втратою можливостей працевлаштування економічно активного населення через зростання навантаження незайнятого населення на одне вільне робоче місце. Так, за 2005-2009 рр. зайняте населення скоротилося на 488,5 тис. осіб, в тому числі працездатного віку на 521,5 тис. осіб. Частка ж безробітного населення за методологією МОП до економічно активного населення відповідної вікової групи зросла на 1,6 % та 1,8 % відповідно. Потреба в робочій силі у 2009 р. порівняно з 2005 р. знизилася на 120,8 тис. осіб.

Разом з цим, на сьогодні утримується високий рівень економічно неактивного населення, що здебільшого обумовлене негативними демографічними тенденціями. У складі економічно неактивного населення значну частку, близько 50 %, займають пенсіонери за віком та по інвалідності. При цьому їх частка в структурі економічно неактивного населення постійно зростає, що пов'язано зі значним старінням населення.

Означені тенденції розвитку демографічного розвитку та ринку праці призводять до погіршення трудового потенціалу країни, посилення соціальної напруги в суспільстві, зниження життєвого рівня населення, зумовлюють подальше збільшення навантаження на державні соціальні видатки.

Існуючий стан демографічної політики та ринку праці позначилися на структурі доходів населення (табл. 1.)

Таблиця 1. Структура доходів населення України

Показники	Роки									
	2005		2006		2007		2008		2009	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Доходи – всього, в тому числі	381404	100,0	472061	100,0	623289	100,0	856633	100,0	897669	100,0
заробітна плата	160621	42,0	205120	43,5	278968	44,8	371 053	43,3	376088	41,9
прибуток та змішаний дохід	58404	15,3	69186	14,6	95203	15,3	131 727	15,4	131288	14,6
доходи від власності	11072	3,0	13855	2,9	20078	3,2	30 901	3,6	34868	3,9
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	151307	39,7	183900	39,0	229040	36,7	322 952	37,7	355425	39,6
Наявний дохід	298275	x	363586	x	470953	x	646 337	x		x
Реальний наявний дохід, у % до попереднього року	123,9	x	111,8	x	114,8	x	109,6	x		x

Джерело: [2]

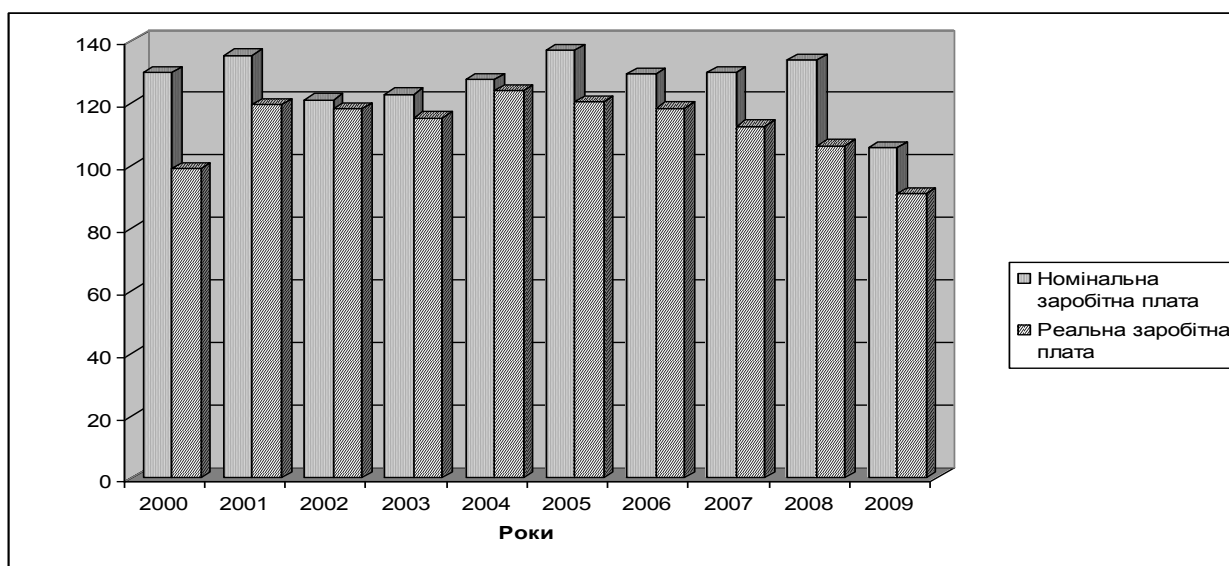
Наведені в дані свідчать, що найбільшу питому вагу в структурі доходів населення протягом періоду дослідження займають доходи у вигляді заробітної плати та соціальної допомоги та інших одержаних поточних трансфертів. Невисока частка надходжень від оплати праці в структурі доходів населення пов'язано насамперед з значною кількістю осіб похилого віку, основним

джерелом доходів яких є пенсії.

Необхідно зазначити, що протягом 2005-2007 рр. простежувалася тенденція до зростання частки заробітної плати. Однак вона і досі не перевищує 50 % всіх отриманих доходів. При цьому сума отриманого прибутку та змішаного доходу населенням за період дослідження зросла майже в двічі, однак не становить суттєвого внеску в структуру загальних доходів населення.

Частка соціальної допомоги в структурі доходів населення України складає приблизно 40 %. За 2005-2009 рр. сума соціальної допомоги зросла на 215467 млн. грн., а суми отриманих населенням соціальної допомоги та соціальних трансфертів збільшилися в двічі.

Не заважаючи на зростання наявного доходу населення тенденція зміни реального наявного доходу у відсотках до попереднього року носить негативний характер діаграма 1.

Джерело: [2]

Діаграма 1. Темпи зростання номінальної та реальної заробітної плати (2000-2009), %

Данні свідчать про стабільне зростання розміру заробітної плати. У 2000-2008 рр. річні темпи приросту номінальної заробітної плати не були нижчі за 21 %. Найбільш зростання відбувалося в 2001, 2005 та 2008 рр. 35 %, 36,7 % та 33,7 % відповідно. Зростання реальної заробітної плати у 2001-2008 рр. було

значно нижчим: 6,3 % - 2008 р. та 23,8 % - 2004 р. Випереджаюче зростання номінальної заробітної плати над реальною було зумовлено високою інфляцією. Низький темп приросту номінальної, а особливо реальної заробітної плати на кінець 2008 р. та 2009 р. було зумовлено фінансово-економічної кризою.

Динаміка заробітної плати пов'язана з зростанням мінімальних соціальних гарантій, в тому числі з мінімальною заробітною платою. Упродовж 2001-2010 рр. відбувалося поступове зростання мінімальних соціальних гарантій. Так мінімальна заробітна плата зросла майже в дев'ять разів із 118 грн. у 2000 р. до 922 грн. на місяць на кінець 2010 р.

Проте темпи зростання мінімальної заробітної плати не відповідають темпам зростання інфляції. Підвищення прожиткового мінімуму відбувається повільніше, ніж наростає інфляція. Наявні тенденції свідчать про недостатню врахованість інфляційних процесів при встановленні розмірів прожиткових мінімумів та вказує на неефективне формування оснiвних соціальних стандартів.

Зменшується і купівельна спроможність заробітної плати та інших джерел доходів населення. Так у 2008 р. уперше з 2002 р. внаслідок високої інфляції купівельна спроможність основних джерел доходів населення скоротилася. Це підтверджує, зокрема, і індекси споживчих цін на товари та послуги (табл.2).

Наведені показники дають нам змогу зробити висновок про зростання цін на всі товари та послуги протягом 2005-2009 рр. Наряду з зростанням цін на продукти харчування та непродовольчі товари спостерігалось зростання цін і на послуги соціальної сфери. Так, зокрема зріс індекс споживчих цін на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива. Найбільше зростання порівняно з попереднім роком відбулося в 2007 та 2009 рр. 125,5 % та 142,5 % відповідно.

За даними комітету статистики за 2009 р. ціни на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива зросли на 8,2%, у тому числі плата за каналізацію – на 40,3%, водопостачання – на 27,9%, квартиру – на 24,9%.

Таблиця 2. Індекси споживчих цін (до попереднього року; відсотків)

Показники	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Грудень до грудня попереднього року, всі товари та послуги,	113,5	109,1	112,8	125,3	115,9
Продукти харчування та безалкогольні напої	116,2	105,3	109,7	135,7	111,9
Алкогільні напої, тютюнові вироби	106,5	106,2	107,9	114,9	136,0
Одяг і взуття	101,9	102,3	102,0	102,8	108,0
Ресторани та готелі	117,5	116,4	112,7	128,4	116,3
Транспорт	120,0	108,5	110,4	1000,4	107,1
Зв'язок	100,7	108,5	1110,4	100,4	107,1
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	109,0	134,1	142,5	114,2	125,5
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	104,7	102,0	102,3	107,6	122,1
Відпочинок і культура	103,9	103,1	104,4	108,4	119,7
Охорона здоров'я	109,7	106,3	110,2	119,0	131,5
Освіта	113,1	117,0	115,5	122,1	122,3
Різні товари та послуги	106,2	106,0	108,1	122,8	127,7

Джерело: [2]

Відповідно до даних комітету статистики за 2008 р. ціни на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива підвищилися на 28,2%, у тому числі плата за природний газ – на 54,1%, каналізацію – на 45,1%, водопостачання – на 40,6%, квартиру – на 35,7%, гарячу воду, опалення – на 30,7%. За 2007р. плата за житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива підвищилася на 12,3%, у тому числі плата за житло – на 23,1%, каналізацію – на 18,3%, холодну воду – на 17,8%, гарячу воду та опалення – на 15,1%. У сфері охорони здоров'я за період дослідження індекс споживчих цін зріс у 1,2 рази і за 2009 р. становив 131,5 %. У 2008 р. санаторно-курортні та амбулаторні послуги зросли на 26,1% та 23,0% відповідно. Так, підвищення цін у сфері охорони здоров'я на 26,3 % в 2009 р., в першу чергу, зумовлено подорожчанням фармацевтичної продукції (на 38,7 %). Крім того, на 17,5 % та 15,8 % зросла вартість санаторно-курортних та амбулаторних послуг.

Протягом періоду дослідження спостерігалось зростання цін і на освітянські послуги, особливо в 2008 та 2009 рр. Так, індекс споживчих цін на послуги у сфері освіти склали 122,1 та 122,3 відповідно. Крім цього подорожчали послуги ресторанів та готелів, закладів відпочинку і культури, а

також транспортні послуги та послуги зв'язку.

Отже, зниження рівня доходів значної частини населення поряд зі зростанням цін і тарифів позначилося на споживчих можливостях населення, його соціально-економічних настроях. При цьому зростання цін на соціальні послуги відбувається на фоні постійного зростання державних бюджетних видатків на утримання та розвиток соціальної сфери.

Зростання соціальних бюджетних видатків позитивно не позначається і на забезпеченості населення об'єктами соціальної інфраструктури.

Таблиці 3. Об'єкти соціальної інфраструктури, 2005-2009 рр.

Показники	2005	2006	2007	2008	2009
Кількість лікарняних закладів, тис	2,9	2,9	2,8	2,9	2,8
Кількість лікарняних ліжок, всього	445	444	440	437	431
Кількість лікарняних ліжок на 10000 населення	95,2	95,6	95,2	95,1	94,2
Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів, тис	7,8	7,9	8,0	8,8	8,8
Санаторії та пансіонати з лікуванням,	524	520	523	518	513
Санаторії-профілакторії	291	277	269	262	252
Будинки і пансіонати відпочинку	321	301	302	302	296
Бази та інші заклади відпочинку	2016	1976	1934	1916	1907
Дитячі оздоровчі табори	18366	18238	18363	18672	17379
Кількість дошкільних закладів, тис.	15,1	15,1	15,3	15,4	15,5 ¹
Кількість дошкільних закладів, тис. місць	1056	1063	1084	1110	1121
Охоплення дітей дошкільними закладами, відсотків до кількості дітей відповідного віку	51	53	54	54	56
Кількість загальноосвітніх закладів, тис	21,6	21,4	21,2	21,0	20,6
Кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах	5399	5120	4857	4617	4495
Кількість закладів культури клубного типу, тис.	19,1	19,0	18,9	18,8	18,7

¹ З них 1,1 тис. закладів не працювали.

Джерело: [2]

За період дослідження скоротилася кількість лікарняних закладів та відповідно кількість лікарняних ліжок. Так кількість лікарняних ліжок на 10000 населення у 2009 р. складала 94,2 проти 95,2 у 2006 р. Значно скоротилася кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, санаторіїв профілакторіїв, будинків відпочинку, баз та інших закладів відпочинку. Скорочення закладів охорони здоров'я негативно відбивалося на показниках захворюваності населення.

Позитивну динаміку мають показники закладів дошкільного виховання.

За 2005-2009 рр. кількість двошкільних закладів зросла на 400. Разом з цим відбулося скорочення загальноосвітніх навчальних закладів на 1 тис., що здебільшого пов'язано з існуючою демографічною ситуацією в країні. Це свідчить про непослідовну соціальну політику і про недостатню врахованість демографічних факторів при формуванні стратегічних напрямків розвитку соціальної сфери.

Висновки. Таким чином, проведені дослідження стану соціальної сфери за кінцевими індикаторами результативності функціонування соціальної сфери за основними групами показників свідчить про незадовільний стан соціальної сфери та соціальної спрямованості бюджетної політики. Не зважаючи на постійне зростання державних соціальних видатків демографічні показники, показники стану здоров'я, рівня життя та забезпеченість об'єктами соціальної інфраструктури здебільшого мають негативні характеристики. На соціальному самопочутті населення негативно відбилосся, значне розшарування населення за рівнем достатку, поширення бідності, послаблення соціального захисту, занепад галузей соціальної інфраструктури, погіршення умов праці та відпочинку, структури харчування населення.

Наявні соціальні процеси мають довготривалі соціально-економічні наслідки. Значний рівень депопуляції та старіння населення зумовлюють подальше скорочення бази відтворення людського капіталу, збільшення навантаження на працездатне населення та соціальні статті бюджету, збільшення соціальної напруженості.

Зважаючи на сучасний стан соціальної сфери існують велика ймовірність виникнення соціальних ризиків, які негативно вплинуть на соціально-економічний стан України. Серед основних ризиків можна виділити: погіршення демографічної ситуації внаслідок прискорення темпів депопуляції та старіння населення, посилення негативних соціальних процесів, подальше погіршення матеріально-технічної бази соціальної інфраструктури, зниження платоспроможності населення через низький рівень реального доходу і витрат. Зниження ймовірності виникнення зазначених ризиків можливе за умови запровадження ефективного управління соціальною сферою.

Список використаних джерел

1. Висновки щодо виконання державного бюджету України за 2010 рік [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/32826;jsessionid=9C88BB41BE4E2BD1825060A5FD4329E6>
2. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Ovcharova N.V. Execution of fiscal policy in the social sphere: an analysis of indirect social indicators.

Summary. Investigated the effectiveness of basic social priorities of budget policy. Indirect analysis of basic social indicators of fiscal policy in the social sphere. The basic social risks that should be taken into account in the formation and implementation of fiscal policy in the social sphere.

Keywords: fiscal policy, social sphere, social indicators, demographics, labor market, social infrastructure.

Овчарова Н.В. Виконання бюджетної політики в соціальній сфері: аналіз непрямих соціальних показників / Н.В. Овчарова // Фінансовий простір . – 2011. – № 3 (3). - С. 133–139.